

Karlík, Petr

Několik drobných poznámek k dějovým jménům

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2007, vol. 56, iss. A55, pp. [235]-246

ISBN 978-80-210-4335-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100994>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PETR KARLÍK

NĚKOLIK DROBNÝCH POZNÁMEK K DĚJOVÝM JMÉNŮM

0. Cílem mých poznámek k dějovým jménům je oživit diskusi, kterou u nás skoro před půl stoletím vedli především M. Dokulil (1962 aj.) a V. Skalička (1957), když přemýšleli o vzájemném vztahu mezi morfologií, slovtvorbou a syntaxí. Hned v úvodu budiž zdůrazněno, že tato diskuse byla vedena v rámci klasické deskriptivní gramatiky, já ale na ni navážu v rámci gramatiky generativní. Na pozici debatujících úmyslně navážu především konstatováním, kterým oni končili: dosavadní rozdílné názory na tuto otázku nebyly dány omyly, nýbrž složitostí věci samé (Skalička, 1957:71), a dodám, že hlavně rozdílnostmi v teoretických východiscích a hypotézách, z nichž byly a jsou jednotlivé subteorie jakožto rámec analýzy odvozovány.

1. Lingvisté se dnes patrně shodnou na tom, že k naší znalosti jazyka (jakožto typicky lidské vlastnosti) patří taky schopnost z nějakých atomárních elementů vytvářet komplexnější struktury a přiřazovat jim zvuk a význam. Ideji „růstu struktury“ odpovídá např. už strukturalistická představa jazyka jako hierarchicky organizovaného a vztahem formy a funkce provázaného systému rovin lišících se mírou komplexnosti jednotek a z míry komplexnosti odvozené jazykové plány (fonologie, morfologie, syntax). Ideji „vytváření struktury“ zase odpovídá strukturalistická představa kombinatoriky elementů a z tohoto hlediska ztotožnění morfologie a syntaxe (např. u. L. Hjelmsleva, 1928), nebo zavedení funkce usouvztažňující (syntaktické) u V. Mathesia (1943). Ideu „přiřazování významu a formy“ pak vzdáleně připomíná mathesiovská dichotomie funkce onomatologická a funkce usouvztažňovací.

Hledáme-li odpověď na otázku, jaký je vztah mezi morfologií, slovtvorbou a syntaxí, děláme kromě jiného asi to, že se ptáme, zda principy, jimiž jsou konstruována slova, jsou stejné jako principy, jimiž jsou konstruovány věty. Česká funkčně strukturalistická bohemistika byla k takovým otázkám přiváděna zřídka, nejvýrazněji asi při debatě o vztahu derivační morfologie (tj. slovtvorby) a syntaxe inspirované polskými pracemi, které po válce navázaly na polskou školu doby předválečné a analyzovaly slovtvornou derivaci a kompozici syntakticky; srov. rozbor jevu a argumenty proti takovému pojetí u M. Dokulila (1962).

V přístupech počítajících s mentálním slovníkem, ať už je strukturován jakkoli, a s komputačním systémem syntaktickým, ať už je konstruován jakkoli, je

řešení této otázky nevyhnutelné, ba na způsobu jejího řešení přímo závisí celý model architektury jazyka. Taková je výchozí pozice transformační generativní gramatiky a v ní taky nalézáme obě možná protichůdná řešení:

(a) Pozice 1: Zhruba řečeno, slova jsou konstruována ve slovníku pravidly, která jsou jiná, než jsou pravidla, jimiž jsou v syntaxi konstruovány fráze. Ve slovníku je tedy derivována i část fonologie a část významu, zatímco jiná část fonologie a jiná část významu je derivována v syntaxi a po syntaxi. V modulárně organizovaném jazyku existují tedy dva autonomní generativní moduly: slovník i syntax, přičemž do syntaxe vstupují už hotová, pro syntax „předpřipravená“, tj. morfosyntakticky, sémanticky i fonologicky tagovaná slova; v některých modelech má institut zvaný „filtr“ přidávat k slovům, atomárním i komplexním, hodnotu + nebo – rysu [lexikální inserce], čímž se má mj. učinit rozdíl mezi potenciálními a uzuálními slovy. Tato pozice je označována jako lexikalistická hypotéza a je známá z generativní gramatiky především od M. Hallea (1973) a hlavně od A. M. Di Sciullo(vé) & E. Williamse (1987), kromě mnoha jiných.

(b) Pozice 2: Zhruba řečeno, všechna slova jsou derivována v syntaxi stejnými pravidly, jakými jsou derivovány v syntaxi fráze složené ze slov. Tato pozice bývá označována jako syntaktická hypotéza a je známá z generativní gramatiky zvl. jako součást teorie distribuované morfologie (např. M. Halle & A. Marantz (1993), A. Marantz (1997)). „Slova“ (a všechny jejich tvary) tedy nejsou vstupem do syntaxe, nýbrž výstupem ze syntaxe, arcit' v podobě hierarchické struktury rysů ještě bez fonetické realizace. Z mnoha předpokladů této nelexikalistické teorie je pro moji studii nejdůležitějším ten, že syntax jakožto počítačový systém (merge and move) operuje s kategoriálně nespecifikovanými atomickými kořeny $\sqrt{\text{a}}$ a s atomickými svazky gramatických rysů, které jí poskytuje tzv. List 1 (*narrow lexicon*). List 2 (*Vocabulary*) poskytuje fonologické formy pro terminální uzly ze syntaxe, List 3 (*Encyclopedia*) poskytuje speciální významy pro jednotlivé kořeny (v určité lokální doméně).

Jak známo, vedle těchto dvou vyhraněných pozic je důležitá i dlouho asi nevlivnější koncepce kompromisní, podle níž slova mohou být generována jak ve slovníku, tak v syntaxi, přičemž o tom, kde jsou generována, rozhodují takové faktory, které jsou nějak odvoditelné ze základního principu dislokace: „nepravidelnosti / ideosynkrasie ve slovníku“ \times „pravidelnosti v syntaxi“. Slova (atomární a ta komplexní, která nejsou derivována pravidelně) ze slovníku vstupují do syntaxe jako lexikální jednotky kategoriálně specifikované (uspořádané dvojice rysů a jejich hodnot definují lexikální kategorie: V, N, A, ?Prep) a tagované sémantickými, syntaktickými a fonologickými rysy (a opatřené „věcným“/„ontologickým“ významem, tj. např. co znamená slovo „stůl“). „Pravidelná“ derivace slov a jejich tvarů naproti tomu probíhá v syntaxi. Tato pozice se někdy označuje jako slabá lexikalistická hypotéza a má taky dva generativní moduly: slovník a syntax. Podle Marantze (1997) se zrodila z interpretace známé studie N. Chomského (1970), v níž Chomsky na rozdíl od původních generativistických analýz od R. B. Leese (1960), podle něhož všechny nominalizace jsou deverbální a desentenciální, tj. vznikají transformací „větných“ struktur generovaných pomocí frázových pravi-

del v bázi, diskutuje důvody, které mohou vést k rozlišování dvou nominalizací. Jsou to jednak nominalizace jako transformace větných struktur v syntaxi, jednak nominalizace vznikající ve slovníku a do syntaxe vstupující se stejnými prerekvizitami jako každá jiná lexikální jednotka kategoriálně specifikovaná rysy +N, -V. Tak se má zajistit různé syntaktické chování nominalizací.

V této studii není prostor na diskusi řady asi kontroverzních vlastností, které lze z nelexikalismu odvodit; jen pro představu uvedu tři: (a) Proč je co do syntaxe, sémantiky a fonetiky struktura věty tak prediktabilní a struktura slova (aspoň ta struktura, která se klasicky analyzuje coby instance derivační morfologie) tak neprediktabilní. (b) Proč syntaktické operace (např. extrakce), které jsou ve větě, nejsou ve slově; tj. čím vynutit Andersonův (1992) *Lexical Integrity Principle*. (c) Proč je linearizace hierarchické struktury slova řízena jinými pravidly než linearizace hierarchické struktury věty. V tomto článku mohu jen nepřímou a neintendovaně přispět k pohledu na (a).

1.1 Cílem mojí studie je první přiblížení k analýze vnitřní struktury českých dějových jmen v teoretickém rámci spolupracujícím s nelexikalistickou hypotézou. Podle klasické (a stále výborné) analýzy dějových jmen M. Jelínka (1967) budeme tedy studovat jednak „substantiva verbální“ (*čtení, šití*), jednak „dějová substantiva v užším smyslu“ s domácími derivačními sufixy (*plavba, jásot, žádost / bolest, chvála, procházka, lov, lež* aj.). Nemohu diskutovat dosavadní, ba ani jen nejnovější českou literaturu o těchto slovech, která si v poslední době přednostně všímala syntaxe jejich „okolí“ (nové lexikalisticky zakotvené analýzy jsou v rámci valenční teorie od V. Kolářové (2005) a P. Karlíka (2002), v rámci minimalismu od L. Veselovské (2001)), ani podstatně chudší novou literaturu o slovo tvorbě dějových jmen. Musím pominout rovněž cizí literaturu o domnělých nebo skutečných ekvivalentech těchto českých slov v jiných jazycích, ač tato literatura je zcela zásadní, neboť právě analýzy slov jako angl. *nominal gerund / mixed forms, derived nominal, verbal gerund / gerundive nominals* a příslušných frází je klíčová pro formulování nových lingvistických programů už od Lee-se (1960), Chomského (1970), Abney (1987), Grimshaw(ové) (1990), Marantze (1997), kromě jiných.

2. Vyjdu z rámcového předpokladu A. Marantze (1997) a mnoha jiných, podle něhož jsou nominalizace Spell-Out kategoriálně neutrální \sqrt{P} v DP kontextu. Předběžně je tedy možné tvrdit, že substantiva verbální a dějová substantiva v užším smyslu jsou struktury na Spell-Out, které jsou výsledkem derivace, při níž kategoriálně neutrální \sqrt{V} získá nějaké verbální rysy a následně je struktura s tímto \sqrt{V} vnořena do D-kontextu. Základní myšlenkou přitom je, že substantiva verbální a dějová jména v širším smyslu se od sebe liší porcí struktury před sloučením s hlavou D: i intuitivně můžeme tvrdit, že dějová jména mají méně struktury asociované s verbálností než substantiva verbální (a věděli to už dříve a promítli to i do terminologie).

Přípravným krokem pro seriózní analýzu by tedy mělo být představení české verbální projekce (minimálně TP) a české nominální projekce (DP). Začnu verbální projekcí. Protože zatím neznám žádnou spolehlivou verzi české verbální

projekce, která spolupracuje s minimalismem a která reflektuje lokalizaci jednotlivých rysů z „balíku“ (vidy, aktionsarty, eventová struktura), jako pracovní hypotézu musím předpokládat větnou strukturu, v níž budou všechny projekce motivovány morfologicky a budou přispívat k sémantické interpretaci. Nebudu tedy implementovat pravidlo „dissociated nodes“ (I. Oltra-Massuet(ová), 1999), které pozoruhodně uplatnil na češtinu P. Caha (2005), ač by taková analýza byla přesnější; pro naše účely musí postačit analýza zjednodušená. Důsledkem tohoto řešení je, že ve verbální struktuře nebude reprezentován kmenotvorný segment jako jediný uzel (Th), nýbrž bude „roztroušen“ jako realizace rysů v různých hlavách. Podporu pro takové provizorní řešení poskytují příklady, které ukazují různé rysy, které tematický vokál realizuje: *mal-o-va-t* × *mal-u-(j)-i* (in/finitnost), *bod-a-t* × *bod(n)-ou-t* (semelfaktivnost), *modř-i-t* × *modr-a-t* (kauzativnost/inchoativnost) aj.

Struktura 1

TP > NegP > vP > Asp₂P > Asp₁P > √P

Za situace, že musím rezignovat na diskusi a nemohu adoptovat nějakou nekontroverzní teorii vidu, budu – v duchu zvolené strategie k analýze verbální projekce – vycházet ze dvou relevantních předpokladů. Prvním je, že mezi kategoriálně nespecifikovanými kořeny v „lexikonu“ List 1 existuje třída kořenů, které jsou nositeli rysů eventové struktury ve stylu H. Harley(ová) & R. Noyer (2000), tj. např. √agentive, √internally caused, √externally caused, √cause unspecified, v závislosti na Encyklopedii; √P s takovými kořeny mohou být subkategorizovány hlavou Asp₁ jako její komplement. Druhým mým předpokladem je, že existují (aspoň) dvě aspektové hlavy: Asp₁ a Asp₂. Asp₁ je místem rysu [perfektivost] realizovaným aspektovými prefixy: buď je realizace rysu určitým prefixem odvoditelná z významu daného prefixu (*vy-běhnout*, *vy-tančit*), nebo je ideosynkratická (*vy-hrát*). Komplex rysů ve struktuře [Asp₁ √ Theme] pak buď blokuje Asp₂ (*napsat* – **napisovat*), nebo přístup k Asp₂ dovoluje: *nahrát* – *nahrávat*, *předat* – *předávat*). Asp₂ je místem rysů realizovaných aspektovými sufixy: *dát* – *dávat*, *nahrát* – *nahrávat*). Hierarchii obou AspP, jak je reprezentována Strukturou 1, potvrzují kontrasty: *o-ps-a-t* – *o-pis-ov-a-t* × *na-ps-a-t* – **na-pis-ov-a-t* (musí být prefixace, aby bylo možné rozhodnout, jestli sufixace), *budu opisovat* × **budu opsat* (musí být obě AspP, aby bylo možné rozhodnout, zda je možné *budu* a *začít/přestat*). Další indicie přichází z faktu, že u prefixálně-sufixálních derivátů je z hlediska vidu rozhodující sufix (*nahrávat* = impf.). Separace AspP od T je známá už z klasických gramatik, a teoreticky je dobře jištěna např. u J. Ouhally (1991), empiricky pak v češtině příkladem, že přechodníky (*adverbial gerunds*) mají dvě aspektové formy, ale nemají čas: *Kouříc cigaretu*, *Eva četla / čte / bude číst* – *Výkouřivši cigaretu*, *Eva četla / čte / bude číst*. Rozumí se jako samozřejmé, že z provizorní povahy Struktury 1 vyplývá jednak moje připuštění možnosti dalších projekcí uvnitř vP, např. projekce IterP, v jejíž hlavě by byl rys [quant], který je realizovatelný sufixem *-va-*: *psávat*, *dávat* (zde dobře

vidět kontrast *dávat* (= ne nutně vícekrát dát, proto interpretace jako aktuální čas možná: *Dávám ti teď čas na rozmyšlenou*) × *dávávat* (= nutně vícekrát dát, proto interpretace jako aktuální čas nemožná). Zdá se taky, že bude vhodné zavést ještě další aspektovou hlavu Asp_3 , v níž by byly rysy realizované tzv. supralexikálními prefixy (ve stylu P. Svenonia, 2004): předběžně jde o kvantitativní prefixy *na-* (*naběhat kilometrů*) a *po-* (*posedět chvilku*), v češtině velmi často ovšem spojené se změnou argumentové struktury, soudě tak podle časté obligátnosti reflexiv: [-quant] *číst* × [+quant objektů] *načíst *knihy / knih* × [+quant děje] *načíst se* × [+quant děje, -quant objektů] *načíst se knihy* × [+quant děje, +quant objektů] *načíst se knih; hrát (si) × pohrát si*.

3. Po těchto nezbytných přípravných krocích můžu teď charakterizovat nominalizace jako syntaktické deriváty vyznačující se tím, že určitá část Struktury 1 je zanořena do D-kontextu, přičemž je jasné, že porce této zanořené struktury musí být menší, než je TP. To (kromě jiného) proto, že ve frázích s nominalizacemi není Nominativ: *Petr čte* × **Petr četba / čtení*. Naproti tomu už není zcela jisté, zda porce této zanořené struktury musí být menší než vP (Struktura 2b), nebo může vP obsahovat (Struktura 2c); nic zatím neřeknu ani o tom, jaká porce je pro zanoření minimální.

S 2a TP > | NegP > vP > Asp_2P > Asp_1P > \sqrt{P}

S 2b: TP > NegP > | vP > Asp_2P > Asp_1P > \sqrt{P}

S 2c: TP > NegP > vP > | Asp_2P > Asp_1P > \sqrt{P}

Všechny tři analýzy správně předpovídají některé vlastnosti nominalizací, např. kontrast (1c) × (1a,b):

(1a) $PRO_{arb(i)}$ číst, $PRO_{arb(i)}$ pít kávu (je neslušné)

(1b) Eva_1 čte, PRO_1 pít kávu

(1c) **Evinovo_1 čtení / četba*, PRO_1 pít kávu (je neslušné/á)

Pro přijetí analýzy reprezentované Strukturou 2c, která je jako struktura neobsahující malé v známá od Marantze (1997), hovoří zvl. tato data. Z absence malého v vyplývá, že komplementu není přidělen akuzativ (správně predikuje kontrast: *čte knihu* × *čtení / četba *knihu*) a že není k dispozici pozice [Spec, vP], tj. není licencován externí argument (správně predikuje, že zatímco v tranzitivní větě s nevyjádřeným objektem *Petr napomíná* je *Petr* interpretovatelný jen jako agens, jsa skrze malé v do struktury zaveden, v paralelní DP *Petrovo napomenutí* je *Petrovo* posesor (zavedený buď malým n, nebo hlavou Poss) a u verbálních jmen, a jen u nich, může být interpretován „agentně“ i „patientně“, jindy právě jen jako „posesor“: *Petrovo auto*). Struktura (2c) bude mít ovšem potíže s predikcí nominalizací s větnou negací (*nečtení žádných knih*). Struktura (2b) je spojena s ideou, že nominalizace jsou pasivní struktury; srov. H. Borer(ová) (2001), kromě jiných. Problémem pro tuto analýzu jsou česká data, protože substantiva verbální mají viditelnou morfématickou strukturu, která na první pohled dokonce

tuto pasivní hypotézu potvrzuje: pasivní participia, pasivní adjektiva a verbální substantiva sdílejí segment *-n-/-t-*, který je v pasivních participiích „podezřivatelny“ z toho, že je hlavou pasivní morfologie (srov. *zkouš-e-n-í* × *zkouš-e-n-* × *zkouš-e-n-ý*). Protiargumentace přichází od pozorování syntaktického okolí: jak známo, pasivní morfologie blokuje strukturní Akuzativ a licencuje agentní Instrumentál: *zkoušen *Marii* × *zkoušen Marii*, ale u nominalizací je situace opačná (dovolíme-li nějaký vztah mezi adverbálním strukturním Akuzativem a adnominálním strukturním Genitivem): *chválení Marie, chvála Marie* × *chválení *Marii* / **chvála Marii*). Další podpora proti hypotéze o pasivním statusu nominalizací přichází od verbálních substantiv jako *sněžení, dostání, blednutí*, v nichž segment *-n-/-t-* pasivní být nemůže, protože pasivní participium od stejné verbální struktury neexistuje (**sněž-e-n-*), a od verbálních substantiv s reflexivním postfixem *umývání se*, protože pasivní participia nemohou být reflexivní (**umýván se*).

4. Prvním krokem analýzy, ke kterému máme přímou empirickou podporu, je rozlišení substantiv verbálních a dějových jmen v širším smyslu. Využijeme přitom – nezávislého – pozorování T. Scheera (2001), že o kvantitě vokálu v prefixu *za-* rozhoduje rys [verbal] / [nominal] prvního sufixu připojeného ke kořenu: jestliže má sufix rys [nominal], pak je vokál dlouhý, jestliže má sufix rys [verbal], vokál je krátký. Ověřil jsem, že toto zjištění je generalizovatelné na všechny prefixy s finálním vokálem. Anonymní recenzent mě ovšem upozornil, že komplikovanější situace je v případě, když se s kvantitou vokálu mění i kvalita: *průřez* i *prořez*, ale jen (očekávaně) *průvod, průchod* ... a jen (neočekávaně) *prodej, prohoz*. (Pro pořádek doplním, že druhým krokem Scheerova algoritmu je, že dlouhý prefix se krátí, obsahuje-li kořen dlouhý vokál (zákon tří mór): *zá-stav-Ø-a* × *za-stáv-k-a*.)

Data v (2) ukazují, že prefixy se v obou typech nominalizací chovají diametrálně odlišně:

(2)

(a) při-SPĚV-ek-Ø	vý-HR-Ø-a	ná-STAV-b-a	zá-KLOP-k-a
(b) při-SPÍV-á-n-í	vy-HR-á-n-í	na-STAV-e-n-í	za-KLOP-e-n-í
(c) při-SPÍV-á-m	vy-HR-a-(j)i	na-STAV-í-m	za-KLOP-í-m

Dějová jména v širším smyslu ukazují na svém prefixu, že první sufix napravo, s nímž se kořen √ slučuje, má rys [nominal]; jsou to tedy *root-nominalizace*; viz (a). Naproti tomu substantiva verbální ukazují na svém prefixu, že první sufix napravo, s nímž se kořen slučuje, má rys [verbal], viz (b), což potvrzují i příklady v (c); nemohou to tedy být *root-nominalizace*, nýbrž nutně to musejí být *stem-nominalizace*.

Jednotlivé *root-nominalizace* se od sebe liší mnoha rysy, všechny jsou ale odvoditelné z toho, jak velkou porci struktury před vnořením do D-kontextu obsahují. Náš přístup mají demonstrovat následující příklady:

1.a. Nejméně struktury zřejmě mají *-ot*-sufixace: *rachot, thukot, cvakot, jáсот, bzukot, jekot*...: do D-kontextu je vnořen pouze holý kořen, ojedinele v zkrácené podobě (**šept-ot – šepot*), přičemž nemá přístup k Asp_1 :

S 3₁: TP > NegP > vP > Asp₂P > Asp₄P | √P

Zdá se, že takové nominalizace jsou licencovány eventovou strukturou kořenu poskytovanou z Encyclopedie: √RACH, √CVAK, √BZUK, √JÁS, √PÍSK, √TLUK aj. sdílejí očividně společný sémantický rys asociovaný s verbálností, totiž „interně kauzovaný event“, „prototypicky zvuk“ (jsou ovšem i ideosynkrasie: *štek-a-t / štek-ot* × *haf-a-t / *haf-ot*). Sufix *-ot-* je nejen nositelem rysu [nominal], ale taky zjevně nějakého rysu, který přispívá k interpretaci *-ot-*sufixací jako imperfektivních process nominals (3), asi rysu [durativ], a který současně brání přístupu struktury [√*ot*] k Asp₁ (3a). Proto:

- (3) během jásotu diváků
 jásot × *jásoty
 (3a) *zajásot, *dojásot

Imperfektivní interpretaci potvrzuje také srovnání *-ot-*sufixací se stem-deriváty, které mají přístup k oběma vidovým hlavám, a ukazují tedy vidové hodnoty jazykovým materiálem ve své vnitřní struktuře: v (4) mají obě nominalizace stejný význam, kdežto v (4a,b) nikoli:

- (4) Ze zahrady bývá slyšet štekání psa / štekot psa
 (4a) Ze zahrady bývá slyšet zaštekání psa / štekot psa
 (4b) Ze zahrady bývá slyšet šteknutí psa / štekot psa

Můžeme jít ovšem ještě o kousek dále a předpokládat, že tyto kořeny nesmí být z Encyclopedie opatřeny rysem [durativ], protože ten brání jejich sloučení s materiálem se stejným rysem; ukazuje na to např. ŘEV: **řev-ot*, **křik-ot*. Naproti tomu kořeny s rysem [momental] jsou pro sloučení s *-ot-* přístupné: *tik-ot*, *písk-ot*, *klap-ot*, *cink-ot*.

Navíc: Našel jsem asi 100 *-ot-*derivátů, které ukazují poněkud jiné vlastnosti, než mají struktury dosud analyzované. Jde např. o *bek-ot*, *blek-ot*, *blik-ot*, *chi/ech-ot*, *skřeh-ot*, *šram-ot*, *cvrlik-ot*, tedy prototypicky o kořeny onomatopické. Jejich chování ukazuje, že možná *-ot-* tu není nutně morfémem s rysem [nominal, durativ], nýbrž morfémem jen s rysem [durativ], který se adjunguje k √P: √BLIK – √PBLIK – √PBLIK – OT. Tato analýza předvídá, že do D-kontextu může být vnořen kořen √PBLIK, tj. *blik-Ø-Ø*, nebo rozšířený kořen √PBLIK-OT: *blikot-Ø-Ø* (root-nominalizace), nebo porce struktury obsahující kořen + kmenotvorný element, tj. buď √PBLIK-á-n-í, nebo √PBLIK-OT-á-n-í. Srov. kontrast: *šram-ot-Ø-Ø / šram-ot-i-t / šram-oc-e-n-í* × *písk-ot-Ø / *písk-ot-i-t / písk-a-t* – **písk-oc-e-n-í / písk-á-n-í*. Patří sem třeba *kolot – kolotání*, *chi/echot – chechotání*, *rachot – rachocení* aj.

1.b. *-b(-a)-*sufixace (*střelba*, *dělba*, *pařba*, *tužba*, *dražba*, *kletba*, *lčba*, *prosba*, *držba*, *hrozba* (ale *ražba*), *orba*, *tvorba*, *těžba* aj.) mají před vnořením do D-kontextu k dispozici projekci Asp₁, viz Struktura S 3₂

S 3₂: $\text{FP} \rightarrow \text{NegP} \rightarrow \text{vP} \rightarrow \text{Asp}_2\text{P} \rightarrow \mid \text{Asp}_1\text{P} \rightarrow \sqrt{\text{P}}$

Pravidla regulující u jednotlivých kořenů přístup k hlavě Asp_1 se mi zatím nelázt nepodařilo. Deskriptivní nález je takový, že některé kořeny ho vůbec nemají: $\sqrt{\text{OR}}$: *orba*, **výorba*, **doorba* ..., $\sqrt{\text{PAL}}$: *palba*, **propalba*, **zápalba* ..., některé ho mají, a to v různé míře, srov.: $\sqrt{\text{STAV}}$: *stavba*, *výstavba*, *dostavba*, *zástavba*, *přístavba* × $\sqrt{\text{MAL}}$: *malba*, *přemalba*, *podmalba*, *výmalba*, **domalba*, **námalba* × $\sqrt{\text{VOL}}$: *předvolba*, **vývolba*, **přívvolba* × $\sqrt{\text{TAV}}$: *tavba*, *přetavba*, **dotavba*, **roz-tavba* aj.

Sufix *-b-* má rys [nominal], ale na rozdíl od sufixu *-ot-* nenese žádný rys přispívající k vidové interpretaci nominalizace. Proto tyto root-nominalizace při sloučení s Asp_1 od této hlavy získávají pouze rys lexikální, nikoli aspektový rys dokonavost; srov. (5) × (5a):

- (5) několik let se táhnoucí stavba stadionu
několik let stavěli stadion
- (5a) Několik let se táhnoucí dostavba stadionu
Několik let *dostavěli / dostavovali stadion
Několik let se táhnoucí *dostavení stadionu / dostavování stadionu

Absence nějakého rysu, který přispívá k interpretaci *-b(-a)*-sufixací jako perfektiv či imperfektiv, způsobuje, že tyto nominalizace mohou být interpretovány jako result nominals nebo jako process nominals:

- (6) několik let se táhnoucí stavba_{PN} × železobetonová stavba_{RN}

S uvedeným rozdílem možná souvisí další předpověď, totiž že jen *-b(-a)*-sufixace s čtením jako result nominals se mohou účastnit derivací kompozit: *antimalba*, *drobnomalba*, *dušemalba*, *krajinomalba*, *olejomalba*, *pestromalba*, *sklomalba*, *zvukomalba* aj. Srov. též očekávaný kontrast:

- (7) slovotvorba, rychlopalba, mořeplavba, vodoléčba × *flétnopískot, *mořehukot, *rychlolukot

V češtině jsem pozoroval několik málo jmen se sufixem *-b(-a)*, totiž *honitba* (*/honba*), *plemenitba* (*/*plemenba*), *modlitba* (*/*modlba*), *zvonitba* (*/*zvonba*), *ženitba* (*/*ženba*), která můj počítačový aparát češtiny neumí vygenerovat. Na první pohled tato slova obsahují takovou porci verbální struktury, že mi není jasné, proč je **oženitba*, **dozvonitba* s hvězdičkou.

1.c. Třetí typ root-nominalizací, který budu analyzovat, je reprezentován \emptyset -sufixacemi, a to typu (*běh- \emptyset (- \emptyset)*) a typu (*chvál- \emptyset (-a)*, *chůz- \emptyset (-e)*): do D-kontextu je v daném případě vnořena porce struktury včetně projekce Asp_1 . Zdá se, že i tyto nominalizace jsou licencovány eventovou strukturou kořene: $\sqrt{\text{VRH}}$, $\sqrt{\text{SED}}$, $\sqrt{\text{CHVAL}}$. Svědčí o tom fakt, že kořeny bez eventové struktury (ale třeba s rysem

[počitatelnost]), např. $\sqrt{\text{ŽIDL}}$, $\sqrt{\text{BAGR}}$, jsou připraveny na vnoření do D-kontextu ($\text{židl-}\emptyset(-a/-e)$, $\text{bagr-}\emptyset(-\emptyset)$), ale aby mohly být nominalizovány, nutně potřebují nějakou porci verbální struktury, zřejmě minimálně ThP, protože hlava Th je jedním z míst, kde se mohou nacházet rysy eventové struktury, tj. struktury, která je rysem kořenů typu $\sqrt{\text{BĚH}}$ získaným z Encyclopedia. Proto: $\text{BĚH-}\emptyset(-\emptyset) \times *_{\text{BAGR-}\emptyset(-\emptyset)}$, nýbrž: BAGR-o-vá-n-í . Dlouhý vokál u prefixu připojenému ke kořenu s eventovou strukturou (*výběh*) a krátký vokál u prefixu kořenu bez eventové struktury (*vybagrování*) svědčí ve prospěch této analýzy.

U (velkého počtu) kořenů lze předpokládat eventovou strukturu, která je asociovaná s imperfektivostí: *běh, doběh, výběh, průběh ...; tah, výtah, průtah, zátah ...; kop, zákop, výkop ...; růst, nárůst, srůst ...; svit, úsvit ...; pád, propad, nápad ...; stříh, výstříh ...; hra, výhra, dohra, prohra ...; chvál-a, pochval-a ...; mluva, výmluva* aj. Ukazují na to lépe nominalizace *odběr, výběr, záběr*, u nichž lze využít supletivity vidových forem $\text{ber-}_{\text{imprf}} \times \text{vz-}_{\text{pr}}$ jako podpory pro to, že prefix se slučuje s kořenem asociovaným s imperfektivností. Na základě těchto dat už můžeme předpovědět, že u kořenů s alternací klasicky označovanou jako determinovanost \times indeterminovanost ($\sqrt{\text{NES}}_{\text{det}} - / \text{NOS}_{\text{indet}} -$) bude zvolen $\text{NOS-}_{\text{indet}}$: *přínos, výnos, únos*; srov. též: *chůze, schůze, chod, východ, průvod, přívod, odvoz, dovoz*.

Porce verbální struktury, kterou tyto root-deriváty před vnořením do D-kontextu mají, obsahuje, jak víme, projekci hlavy Asp_1 , což ukazují taky příklady *hra, výhra, prohra, dohra*. Pro dokreslení, ale bez vyvození nějakých závěrů ještě doplním, že existují \emptyset -sufixace, jejichž $\sqrt{\quad}$ možnost přístupu k Asp_1 může využít (např.: *tisk, výtisk, dotisk; pád, výpad, dopad*), a \emptyset -sufixace, jejichž $\sqrt{\quad}$ možnost přístupu k Asp_1 využít musí: **prava, úprava, výprava, oprava*. Zajímavé jsou (za upozornění děkuji recenzentovi) případy: **jezd, příjezd, průjezd \times jízda, *příjízda, *průjízda; *stup, vstup, nástup, výstup \times stopa, *nástopa ...* Zatím pro to nemám vysvětlení.

2. Stem-nominalizace mají, jak jsem již výše ukázal, větší porci struktury, která je vnořena do D-kontextu, napravo od kořene, přičemž první sufix připojený napravo ke kořenu má rys [verbal], a realizuje se jím rys tematického vokálu, SVOV.: $\text{PÁD} \mid -\emptyset \times \text{PAD-á} \mid -\text{n-í}$, $\text{MEK} \mid -\text{ot} \times \text{MEČ-e} \mid -\text{n-í}$. Jen stem-nominalizace jsou tedy v rámci přístupů spolupracujících s distribuovanou morfologií skutečně *mixed nominals*.

Z porce verbální struktury, která je vnořena do D-kontextu (viz S 2c), vyplývají vlastnosti stem-nominalizací a rozdíly vůči root-nominalizacím. V Karlík (2002) jsem se je pokusil odvodit z toho, že stem-nominalizace jsou nominalizace verbální struktury, kdežto root-nominalizace jsou nominalizace kategoriálně nespecifikované struktury, jejíž verbální rys vyplývá z eventové struktury kořenu. Některé z těchto rozdílů jsem už jsem ukázal v této studii při analýze root-nominalizací, další shrnu v bodech (a) – (f):

(a) Stem-nominalizace se tvoří pravidelně od všech $\sqrt{\quad}$, od nichž se tvoří verbální struktury, kdežto derivace root-nominalizací je ideosynkratická:

(8) hrát: hrání / hra, mávat: mávání $\times \emptyset$, podat: podání $\times \emptyset$, blednout: blednutí $\times \emptyset$

(a₁) Stem-nominalizace se netvoří od nelexikálních sloves, která asi nikoli náhodou nemohou ani přijímat aspektové prefixy, ale pouze sufixy:

(9) muset/musívat (číst) – Ø, stát se/stávat se (učitelem) – Ø, nechat/nechával (ho zavřít) – Ø

(b) Prefigované stem-nominalizace s rysem dokonavého vidu mohou vyžadovat – jako slovesa – obligátní realizaci interního argumentu, což neplatí pro root-nominalizace:

(10) Po objevení neznámých krajín došlo ke změnám v mapách světa

(10a) *Po objevení došlo ke změnám v mapách světa

(10b) Po objevu došlo ke změnám v mapách světa

(c) Stem-nominalizace mohou vyjadřovat rys iterativity, root-nominalizace nikoli:

(11) hraní / hrávání × hra / Ø

(d) Od stem-nominalizací nelze tvořit adjektivní deriváty, od root-nominalizací ano:

(12) stavění – Ø × stavba – stavební; sázení – Ø × sázka – sázkový

(e) Stem-nominalizace mohou být reflexivní, root-nominalizace nikoli:

(13) malování se × *malba se

(f) Jen stem-nominalizace mají přístup k supralexikálním prefixům:

(14) naběhání mnoha kilometrů × *náběh mnoha kilometrů

Mnoho dat nemůže naše dosavadní analýza předpovědět. Jednak je to rozdíl mezi process nominals a result nominals (u nás nejnověji P. Karlík, v tisku), ale především formální a sémantické vlastnosti DP, jejímž lexikálním základem jsou root-nominalizace a stem-nominalizace. Ty jsou totiž odvoditelné ze struktury, kterou jsme označovali jako D-kontext, tj. ze struktury (v hrubých rysech) DP > NumP > nP, do níž je příslušná porce struktury nominalizací vnořena (jde především o interpretaci argumentů). Nemohu proto v tuto chvíli říct ani to, do které části DP jsou nominalizace vnořeny a zda a jaký je z tohoto hlediska rozdíl mezi stem-nominalizacemi a root-nominalizacemi. Moje analýza se najde v Karlík (připraveno pro tisk). Studie vznikla v rámci přípravných prací na řešení projektu vedeného M. Krčmovou *Integrace v jazycích – jazyky v integraci*, podporovaného GA ČR grantem č. 405/07/0652.

LITERATURA

- ABNEY, S. P.: *The English Noun Phrase in Its Sentential Aspect*. Ph.D thesis, MIT, Cambridge, MA 1987.
- ANDERSON, S. R.: *A-Morphous Morphology*. Cambridge: CUP 1992.
- BORER, H.: *The Forming, the Formation and the Form of Nominals*. USC paper 2001.
- CAHA, P.: *Role kmene v české verbální flexi*. Dipl. práce na FF Masarykovy univ., Brno 2005.
- DI SCIULLO, A. M. & WILLIAMS, E.: *On the Definition of Word*. Cambridge, MA: MIT Press 1987.
- DOKULIL, M.: K vzájemnému poměru slovo tvorby a skladby. *AUC-Philologica, Slavica Pragensia*, 4, 1962, s. 369–376.
- CHOMSKY, N.: Remarks on Nominalization. In: Jacobs, R. & Rosenbaum, P. (eds.): *Readings in English Transformational Grammar*. Waltham, MA: Ginn & Co. 1970, s. 184–221.
- CHOMSKY, N.: *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press 1995.
- GRIMSHAW, J.: *Argument Structure*. Cambridge, MA: MIT Press 1990.
- HALLE, M.: Prolegomena to a Theory of Word Formation. *Linguistic Inquiry*, 4, 1973, s. 3–16.
- HALLE, M. & MARANTZ, A.: Distributed Morphology and the Pieces of Inflection. In: Hale, K. & Keyser, S. J. (eds.): *The View from Building 20. Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger*. Cambridge, MA: MIT Press 1993, s. 111–176.
- HARLEY, H. & NOYER, R.: Formal versus Encyclopedic Properties of Vocabulary: Evidence from Nominalisations. In: Peeters, B. (eds.): *The Lexicon / Encyclopaedia Interface*. Amsterdam: Elsevier 2000, s. 349–374.
- HJELMSLEV, L.: *Principes de grammaire générale*. Copenhagen 1928.
- JELÍNEK, M.: Jména dějová. In: Daneš, F. & Dokulil, M. et al. (eds.): *Tvoření slov v češtině 2*. Praha: Academia 1967, s. 562–653.
- KARLÍK, P.: Ještě jednou k českým deverbálním substantivům. In: Hladká, Z. & Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika*, 4. Praha: Nakl. Lidové noviny 2002, s. 13–24.
- KARLÍK, P.: Worin sich Nominalisierungen unterscheiden: Auf der Suche nach einer Antwort anhand von tschechischen Daten. *Anzeiger für slavische Philologie*, in tisku.
- KARLÍK, P.: *Mixed Nominals in Czech* (přípraveno pro tisk).
- KOLÁŘOVÁ, V.: *Valence deverbativních substantiv v češtině*. Dokt. dis. na MatFyzF UK Praha 2005.
- LEES, R. B.: *The Grammar of English Nominalizations*. Bloomington: Indiana University. Research Center in Anthropology, Folklore, and Linguistics 1960.
- MARANTZ, A.: No Escape from Syntax: Don't Try Morphological Analysis in the Privacy of Your Own Lexicon. In: Dimitriadis, A. & Siegel, L. et al. (eds.): *Proceedings of the 21th Annual Penn Linguistics Colloquium, UPenn Working Papers in Linguistics*, 4, 1997, s. 201–225.
- MATHESIUŠ, V.: *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich 1947.
- OLTRA-MASSUET, I.: *On the Notion of the Theme Vowel: A New Approach to Catalan Verbal Morphology*. PhD thesis, MIT, Cambridge, MA 1999.
- OUHALLA, J.: *Functional Categories and Parametric Variations*. London: Routledge 1991.
- SCHEER, T.: The Rhythmic Law in Czech: Vowel-final Prefixes. In: Zybatow, G. & Junghans, U. et al. (eds.): *Current Issues in Formal Slavic Linguistics*. Frankfurt am Main: Lang 2001, s. 37–48.
- SKALIČKA, V.: Vztah morfologie a syntaxe. *SaS*, 18, 1957, s. 65–71.
- SVENONIUS, P.: *Slavic Prefixes Inside and Outside VP*. 2004. <http://www.ub.uit.no/munin/nordlyd>
- VESELOVSKÁ, L.: K analýze českých deverbálních substantiv. In: Hladká, Z. & Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika*, 3. Brno: Masarykova univerzita 2001, s. 11–27.

ANMERKUNGEN ZU DEN VERBALSUBSTANTIVEN

Die Analyse von tschechischen „Mixed nominals“ im Rahmen der Theorie „Distributed morphology“ zeigt, dass diese Ausdrücke sich durch einen Teil der Struktur $TP > NegP > vP > Asp_2P > Asp_1P > \sqrt{P}$ unterscheiden, wobei diese Struktur in den D-Kontext eingelassen ist. Aufgezeigt werden Vorhersagen, die sich ableiten lassen aus der Analyse von Bildungen des Typs *čtení, pití* als Stammnominalisierungen und von Bildungen des Typs *čtba, lov, jásoť* als Wurzelnominalisierungen, insbesondere aber aus dem unterschiedlichen Verhalten dieser Nominalisierungen gegenüber aspektuellen Köpfen sowie zum Kopf „Iterativität“ und zum Kopf „Negation“.

Petr Karlík
Ústav českého jazyka FF MU
Arna Nováka 1
602 00 Brno
e-mail: pkarlik@phil.muni.cz